

Szegedi Péter

Az első cipőzsinórnál kezdődött...

A magyar hivatásos futball születése

„Abban a pillanatban, amint szerepelni kezd a pénz, a sport erkölcsstelené válik, üzletté aljasodik, s maholnap megérjük, hogy részvénytársasági alapon fogják Magyarországon a sport egyik vagy másik ágát kezelni.” (Gömbös Gyula, 1924)¹

AMATŐRÖK ÉS PROFIK – POZÍCIÓK ÉS IDEOLÓGA

Ez a tanulmány Hegyi Mátyás visszaemlékezéséhez kapcsolódva azt a mintegy másfél évtizedig tartó folyamatot mutatja be, melynek végpontját a profi labdarúgó bajnokság 1926-os bevezetése jelentette.² Bár nem céloim az amatőrök és álamatőrök pozícióharcait, a küzdelmek társadalmi hátterét elemezni, a fogalmak tisztázása mellett szeretném nagy vonalakban bemutatni azt az ideológiai kontextust, melyben az amatőr–álamatőr oppozíció értelmezhető.³

Először a Brit-szigeteken, a sportok és a futball őshazájában különböztettek meg amatőr és profi sportolókat. Az 1800-as évek derekán az angol sportolók többsége kedvtelesből hódolt a testedzésnek (Gentlemanek), néhányan azonban pénzdíjas versenyeken indultak (ők a Mister „előnevet” viselték). A „felsőbb osztályok” tagjainak azonban – akik a sportolás elterjedésével, így természetes „plebejizálódásával” kénytelenek lettek volna együtt szerepelni alacsonyabb státusú sportolókkal – az volt az érdeke, hogy az amatőr fogalmat minél inkább leszűkítsék. Így az ő szemükben nem volt amatőr például az a mészáros, aki fizikai munkával „edzi magát”, illetve a sportoláshoz szükséges eszközöket nem maga szerzi be (ennek extrém példája a klubtól kapott cipőzsinór). 1864-ben alakult az első angol, nevében is amatőr egyesület (Amateur Athletic Club), ahová csak katonatisztek, állami tisztviselőket és diákokat vettek fel tagnak. 1880-ban, Oxfordban fogadták el az első amatőrszabályzatot, melyben pontosan meghatározták, ki *nem* számít amatőrnek: 1) aki pénzért versenyez (a fogadásban való részvétel, vagy ajándék nyújtása és elfogadása), 2) aki hivatásos sportolóval versenyzett, 3)

1 *Nemzeti Sport* 1924. 06. 01. (Gömbös Gyula interpellációja Klebelsberg Kunó kultuszminiszterhez, miután a párizsi olimpián a magyar válogatott váratlanul 3:0-ra kikapott Egyiptomtól).

2 Lásd a folyóirat előző cikkét – Hegyi Mátyás: Emlékek egy letűnt korszakból. Egy futballista emlékezései 1926-ból. *Korall* 13 144–162. Angliában és Skóciában még az 1880-as években vezették be a profizmust, Ausztriában 1924 őszén, Csehszlovákiában 1925 elején, míg Magyarországon és Spanyolországban 1926 őszén.

3 A futball professzionalizálódásáról a közeljövőben több tanulmányom is megjelenik (Szegedi 2003a, 2003b, 2003c).

aki pénzért tanított sportot. Ez később kiegészült azzal, hogy 4) aki egyik sportágban hivatásos volt, az minden sportágban annak tekintendő, és 5) aki egyszer hivatásos lesz, az sohasem nyerheti vissza amatőrségét.⁴

A magyar futball, mint bárhol, bármilyen más sportág, az amatőrizmus jegyében szerveződött. A profivá válás természetes előfeltétele ugyanis, hogy a sportág tömegeket vonzzon, hisz annak jövedelme kezdetben kizárólag attól függ, hogy mennyien látogatják rendezvényeit. A növekvő jövedelem azonban nem vezet automatikusan profizmushoz, vagyis egy klub nem válhatott egyik napról a másikra profivá. Egy *amatőr sportszövetségnek* ugyanis, mint amilyen az 1901-ben alakult MLSZ (Magyar Labdarúgók Szövetsége) volt, nem lehetett *profi tagegyesülete*, így egy *nyíltan* hivatásos labdarúgókat foglalkoztató gazdag klub 1926 előtt nem indulhatott (volna) a bajnokságban. Ebben a rendszerben az álamatőrség – amikor a játékosok hivatalosan amatőrök, de juttatásokban részesülnek – jelentette az átmeneti stádiumot. A futballszakosztályok irányítói egyre gyakrabban csúsztattak néhány koronát a játékosok zsebébe, de a szegényebb sorsú labdarúgók is – felismerve, hogy a futball bevételeit ők termelik meg – a gazdagodó kluboktól szerettek volna juttatásokat szerezni. Az álamatőrizmus megjelenése egy sportágban tehát annak is indikátora, hogy a sportolók társadalmi összetétele megváltozik, hisz a jómódúak nem tartanának igényt anyagi ellenszolgáltatásra (és fordítva: a pénz megjelenése alacsonyabb státusúakat vonz egy sportághoz, azzal, hogy mobilizációs csatornát kínál számukra).

A futball az álamatőrök, a titkos pénzlelések, a bundázások miatt lassan eltávolodott az amatőr ideáloktól: egyrészt pusztán azzal, hogy a játékosok juttatásokban részesültek az amatőrizmus lényege sérült, másrészt az egyik legfontosabb amatőr ideál, a *fair play* elve is csorbult. A futball irányítói rövidesen úgy érezték, hogy az álamatőrizmus – az ellenőrizhetetlen pénzmozgások, illetve a játékosok jogainak és kötelességeinek szabályozatlansága következtében – „megfojtja” a sportágat. Amikor az amatőrség megmentése reménytelennek látszik, a sportvezetők előtt az álamatőrség kezelésére három lehetőség adódik. Vagy igyekeznek azt durván elfojtani, és erővel mentik meg az amatőrizmust (ezt tették a diktatúrák); vagy próbálnak együtt élni vele (ami szinte reménytelen vállalkozás, hiszen az ilyen ellenőrizhetetlen rendszer melegágya a visszaéléseknek); esetleg megte-remtik a profizmust, amivel nemcsak a klubokra rónak nagyobb terhet (a szerződ-tetett profi nem *alkalmi adományokat*, hanem *rendszeres fizetést* kap), de az amatőr ideológia vereségét is elismerik.

Az *amatőrizmus* ugyanis ideológia, ha az amatőr–álamatőr–profi felosztást *csupán* gazdaságiként értelmezzük (mint azt a sporttörténészek teszik), nem látjuk a pozíciók közötti különbség lényegét. Amatőrök és álamatőrök között ugyanis nem az volt a legfontosabb megkülönböztető jel, hogy az egyik ingyen, a másik pedig pénzért sportolt, a két pozíció mögött a sportolás mibenlétének ideológiája húzódott meg. Az amatőr azért sportolt ingyen, mert célja *önmaga* szórakoztatá-

4 Az (angol) amatőrizmus eredetéről: „Körutazás” az amatőrség kérdése körül – Mamusich Mihály interjúja Misángyi Ottóval, a Testnevelési Főiskola igazgatójával (*Nemzeti Sport* 1944. 01. 11.).

sa, testének edzése volt, az álamatőr azonban *másokat* szórakoztatott, vagyis az egyik *játszott*, a másik *munkát* végezett (e felosztás ekvivalens a magaskultúra–tömegkultúra oppozícióival). Az amatőr egy ideológiát vall magáénak, (pontosabban egy ideológia lényegéhez tartozik az amatőrség) ami olyan jelszavakban öltött testet, mint az „Ép testben ép lélek”, vagy a második világháború idején „A sport mindig honvédelem!”, esetleg az 1950-es évek MHK (Munkára, Harcra Kész) sportmozgalma.⁵ E jelszavak logikájából az is következik, hogy ha a sportolás célja mintegy túlmutatva a bourdieu-i értelemben vett futballmezőn, valamilyen „felsőbb ideológiában” gyökerezik (a honvédelem vagy a kultúra mezőjében), akkor a sportoló tevékenységéért nem kaphat juttatást.

Szembeötlő, hogy az olyan diktatúrák, melyek valamilyen messianisztikus üdvtanra épültek, ellenségesen, vagy legalábbis gyanakodva tekintettek a profizmusra. A legendedékenyebbnek az olasz fasizmus bizonyult, a nyílt profizmust ugyan nem vezették be, de a klubok maguk döntöttek arról, hogy fizetik-e labdarúgóikat, és köztudott volt, hogy az olasz futballban hatalmas összegekért cseréltek csapatot a játékosok (állítólag Mussolini többször hangoztatta, ha egy sportoló dicsőséget szerez Olaszországnak, őt nem érdekli, hogy ezért kap-e pénzt). Az 1950-es évektől a szovjet érdekközösségbe tartozó országok hasonló futballpolitikát folytattak, bár markánsabban hangsúlyozták amatőr jellegüket. A labdarúgók is szerényebb juttatásokat kaptak, és sokszor „sportállásokat” töltöttek be (ritkán jelentek meg munkahelyükön), a legjobbak pedig külföldről csempészárut hozhattak az országba. A náciizmus élesen szemben állt az álamatőrizmussal. A DFB (Német Futball Szövetség) már az 1920-as években is küzdött a professzionizálódás ellen, teljes sikert azonban nem értek el. 1933 áprilisától a német futball – miután ügyeit a teljhatalommal felruházott Hans von Tschammer-Osten irányította – a náci ideáloknak megfelelően működött, ám nemcsak az amatőrségen volt a hangsúly: a sportolás terepét igyekeztek a kluboktól különböző tömegszervezetekhez irányítani – mint a Hitlerjugend, vagy a Kraft durch Freude.

AZ ÁLAMATŐRSÉG TÍPUSAI

Az első világháború előtt nagyon kevés álamatőr eset vált ismertté, hisz a klubok igyekeztek eltitkolni játékosaik premizálását, de a mérkőzésekből sem származott akkora profit, hogy sok labdarúgót fizethettek volna (a juttatások ráadásul esetlegeseek voltak). Angliában az első ajándék cipőfűzőhöz kötötték az álamatőrizmus

5 Egy jellemző idézet a debreceni szélsőjobboldali *Hajdúföldből* (1928. 10. 03.): „Az a versengés amely már nem az »ép testben ép lélek« nemzetemelő jegyében történik, hanem pénzért, elvesztetve ethikai alapjait s a lehető legrosszabb népnevelési eszköz. [...] Elüzletiesíteni a sportot – lehet –, ez megfelel az amerikai és a hozzá oly rokon pesti pszihének: a magyar közszellem azonban elutasítja magától a vállalkozásnak ilyen formáját s nem hajlandó magát azonosítani vele.” A szélsőjobboldali sajtóban a profikkal kapcsolatban gyakran használták a kufár, kalmár, vagy kazár jelzőket, jelezve, hogy a profizmust nemcsak „önmagáért” vetik meg, hanem azért is, mert azt „zsidó érdekeltségnek” tekintik.

megjelenését, Magyarországon azonban a legszigorúbb (oxfordi) amatőrszabályt sohasem tartották be, hiszen a labdarúgók – rosszabb anyagi körülményeik miatt – sokszor a sportoláshoz szükséges felszerelésüket sem tudták volna megvenni. Már a futball első éveiben ajándékokat kaptak, egy válogatott labdarúgó szerint itt „a professzionizmus az első arany nyakkendőtnél s az első ajándék cigaretta-tárcával kezdődött”.⁶ Az intézők később segélyeket, ruhát és klubvacsorákat adtak a játékosoknak, az első világháborúban pedig a jó játékosokat itthoni katonai szolgálat, vagy felmentés formájában igyekeztek távol tartani a fronttól.

Az átigazolások szabályozása

Egy amatőr sportoló bárhol sportolhat, csak akkor vált klubot, ha esetleg a régi egyesületénél valamilyen konfliktusba keveredik, vagy lakhelyet változtat. Sőt, a klubhűség az amatőrizmus egyik fontos jellegzetessége, a profi azonban ott játszik, ahol legjobban megfizetik (az álamatőr is, ám a profikkal ellentétben ő ezt nem hangoztatta).⁷ Ha egy ország amatőr labdarúgásában hirtelen megnő az átigazolások száma, biztosak lehetünk abban, hogy a játékosok azért váltanak klubot, mert új klubjuk ezért anyagi áldozatot hoz, vagyis „elszipkázza” a játékost (s ezt mindig titokban tették, bár a játékost felnevelő klub – mint amatőr egyesület – nem is kaphatott volna átigazolási pénzt). Egy új sportágban a viszonylag szabad játékosáramlás a játék fejlődését segíti elő, hisz a tapasztalt labdarúgók így adják át tudásukat az új egyesületek futballistáinak. A magyar játékos-vándorlás azonban viszonylag rövid időn belül olyan nagy méreteket öltött, hogy az MLSZ 1902-ben szabályozta az átigazolásokat:⁸

- egy bajnokságban, egy osztályban csak egy csapatban szerepelhetett egy játékos
- a futballisták igazolójegyet kaptak, s csak ennek birtokában léphettek pályára
- külföldi labdarúgó csak akkor játszhatott a bajnokságban, ha legalább öt éve Magyarországon élt (1903-ban enyhítették a szabályt, így Magyarországon állandó lakással és foglalkozással rendelkező külföldiek is igazolhatóak voltak, függetlenül attól, mióta éltek az országban)

⁶ *Nemzeti Sport* 1924. 09. 21.

⁷ Az 1920-as években nem volt ritka, hogy egy magyar játékos pályafutása során majd tucatnyi csapatban is megfordult, ráadásul a legkülönbözőbb európai bajnokságokban. Tipikus példa erre Hirzer Ferenc (1902–1957) pályafutása. A 32-szeres válogatott labdarúgó 1923-ig a budapesti Törekvés játékosa volt, innen a Makkabi Brno-ba, 1924-ben a hamburgi Union Altonába, 1925-ben a torinói Juventusba szerződött (a magyar labdarúgás színvonalát jelzi, hogy a Makkabiban Feldmann Gyula, Hamburgban Kertész Gyula, a Juventusban Károly Jenő volt a labdarúgó edzője). A profizmus 1926-os bevezetése után az MTK profi csapatába, a Hungáriába szerződött, műszerész-műhelyt nyitott, a gazdasági válságban azonban minden vagyonát elveszítette. Hirzer 1932-ben ismét külföldre távozott, először a zürichi Young Fellows (edző: Winkler József), 1933-ban a francia Saint Malo játékosa lett, majd 1935-ben, 32 évesen a III. kerületi FC-be tért haza.

⁸ Az átigazolási szabályokról: Földessy 1926: 127, 141, 146, 147, 193, 227, 269; *Sporthírlap* 1911. 07. 10.

- meghozták a mindmáig legszigorúbb átigazolási szabály is: csak úgy válthattott csapatot egy labdarúgó, ha előző egyesületében már egy éve nem lépett pályára. Ez a rendelkezés azonban sokakat kényszerű pihenőre kárhozott, ezért 1908-tól, ha a játékos december 1. és 15. között az MLSZ-nek bejelentette távozási szándékát (az új egyesület megnevezésével együtt), úgy június 15-ig még játszhatott régi egyesületében, de fél év alatt meg is változtathatta átlépési szándékát. A játékosok tekintélyes hányada ezt a fél évet arra használta fel, hogy mind régi, mind új egyesületétől jobb lehetőségeket harcoljon ki.

Nem meglepő, hogy amikor az 1910-es évek elején látványosan nőtt a labdarúgás iránti érdeklődés, futballisták tömege kérte átigazolását. Köztudott volt, hogy a klubok jövedelmeik növekedésével igyekeztek jó játékosokat „szipkázni”. Az átigazolási szabályokon ezért háromszor is jelentős változtatást hajtottak végre, minden esetben a visszaélések egy-egy típusát próbálták visszaszorítani.

- Több klub állásajánlatokkal csábított futballistákat, ennek megakadályozására az MLSZ 1908-ban meghozta az úgynevezett gyári paragrafust, melynek értelmében „ha egy játékos valamilyen cég, gyár, intézet, közhivatal kebelében működő sportegyletbe lép át, köteles igazolni, hogy intézménynek legalább három éve alkalmazottja” (ez később egy évre módosult). Így törtenhetett meg, hogy 1910-ben a csepeli Lőszergyárban hiába kapott több élvonalbeli játékos állást, hogy a bajnokságba benevezni szándékozó gyári csapat erősségei legyenek – a klub nem indulhatott az első osztályban.⁹
- Az 1910-es évekig nem beszélhetünk színvonalas vidéki futballról, így gyakran előfordult, hogy fővárosi csapatok a tehetségesebb vidéki labdarúgókat elcsábították. Az 1910-es évek elején sorra alakultak vidéki futballcsapatok, így a vándorlás iránya is megváltozott, mert „még számos vidéki egylet van, a mely zavarba jönne, ha sajátnevelésű játékosokat kérnének tőle számon mostani csapatában”.¹⁰ 1913-ban a Nagyvárad AC és Nagyvárad SE válogatott játékosok sorát igazolta le, amit az MLSZ már nem tolerált. Nemcsak a kelet-magyarországi labdarúgó kerület autonómiáját függesztették fel, de azt is kimondták, hogy egyik kerületből egy másikba csak akkor lehet átlépni, ha a játékos régi egyesületében már legalább hat hónapja nem játszott.¹¹
- 1912-ben az MTK több osztrák és angol csatárt is igazolt (külföldiekre nem vonatkozott az 1908-ban hozott féléves várakozási időszak, azonnal szerződtehetőek voltak). A bécsi Kohnt, majd az angol Lane-t, végül a szintén angol Owent igazolták, s ezzel az MTK jogosulatlan előnyre tett szert (Lane játéktudását jelzi, hogy 1913 nyarán az angol bajnok Sunderland

⁹ *Sport-Világ* 1908. 08. 09.; Vedres-Zsolt 1962: 4.

¹⁰ *Sporthírlap* 1913. 03. 17.

¹¹ Földessy 1926: 227. Az országban hat kerületben folytak a vidéki bajnoki küzdelmek: Nyugat, Dél, Közép, Észak, Kelet, Erdély. Az új szabály gyakorlatilag lehetetlenné tette a futballisták vándorlást, hisz nem volt olyan tökéletes vidéki egyesület, amelyik úgy tudott volna szipkázni, hogy a futballista játékaról fél évig le kellett volna mondania.

játékosa lett, és az angol kupa döntőjében is pályára lépett). 1913-ban született a *Lex Owen*, amely a külföldiek magyarországi szereplését szabályozta azzal, hogy csak úgy engedélyezték külföldi játékos leigazolását, ha az már legalább egy éve Magyarországon élt.

- Az első világháború után soha nem látott mértékben megnőtt az átigazolások száma: „Lezajlott a nagy nap és december 15-én az MLSZ irodájának mennyezetén léket kellett vágni az Eiffel-torony magasságra emelkedő átigazolási blanketták halmazán” – tudósított a *Nemzeti Sport* 1919 karácsonyán.¹² A Törekvés 1920 elején indítványban kérte az MLSZ közgyűlését, hogy az átigazolási szabályt változtassák meg, a szövetség tanácsa végül kisebb módosításokkal 1920 júniusában fogadta el a *Lex Törekvés*-t. Az 1908-as szabállyal ellentétben a játékosok ezentúl csak akkor váltak azonnal igazolhatóvá, ha egyesületük ebbe beleegyezett, egyébként pedig csak akkor, ha fél évig nem léptek pályára (vagyis megszűnt az 1908-ban hozott féléves „türelmi idő”).¹³

Az 1926-os profi-szabályzat szerint az egyesületeknek minden év június 15-ig kellett bejelenteniük visszatartási-, illetve átengedési listájukat. Visszatartási listára azok kerültek, akikre továbbra is igényt tartanak, és az egyesület hajlandó volt a játékosnak előző évi legmagasabb fizetését megadni (de legalább heti 30 pengőt). Átengedési listára kerültek a feleslegessé vált játékosok, akik után minden megkezdett heti 10 pengő fizetés után legfeljebb 400 pengő átigazolási díjat kérhetett egyesülete (tehát ha egy játékos heti 60 pengőt keresett, akkor átigazolási díja 9600 pengő volt – 1926-tól vált lehetségessé, hogy a klubok pénzt kapjanak a tőlük eltávozott labdarúgójuk új egyesületétől). Hogy a feleslegessé vált labdarúgók ne maradjanak játéklehetőség nélkül, a szabályok lehetővé tették, hogy egy profi játékos akár nyolc hetente egyesületet váltson.¹⁴

Az álamatőrök bevételei

Az első világháború előtt a vacsorák, ruhák, alkalmi fizetések még csak apróbb sebeket ejtettek az amatőrségen. A legjobb játékosok az 1920-as években többre is számíthattak, így sokuk számára a futball a felemelkedés lehetőségét jelentette. „Újpest környékén azt rebesgetik, hogy az egyik játékosnak tímárüzletet vásároltak. A Ferencváros tájékán grandiózus tejjüzletről beszélnek az egyik elröppenő játékoskal kapcsolatban” – írta a *Sport hírlap* 1920-ban, míg az MLSZ egyik vezetője bevallotta, hogy a játékosoknak már a fele nem tekinthető amatőrnek.¹⁵ Rendszeres fizetés mellett a legjobbakat, a „futball-primadonnákat” az egyesületek tagjai, a mecénások üzletekhez, vagy álláshoz segítették. Az első futballista-vállal-

¹² *Nemzeti Sport* 1919. 12. 23.

¹³ *Sport hírlap* 1920. 06. 13.

¹⁴ Földessy 1927, *MPLSZ* 1926.

¹⁵ *Sport hírlap* 1920. 08. 19., *Nemzeti Sport* 1920. 10. 12.

kozó Kertész II Vilmos, az MTK 50-szeres válogatott játékosa volt; a sportlapokban rendszeresen jelentek meg Andrásy úti sportáru-boltjának reklámjai (noha az amatőrszabályok tiltották, hogy a futballisták nevüket reklámcélokra használják fel). 1923-ban, amikor sokan szerették volna – többnyire sikertelenül – álamatőrségen kapni a klubvezetőket és futballistákat, a *Nemzeti Sport* egyik újságírója betekintést nyert az adókönyvekbe. Ebből kiderült, hogy Kertész Vilmos éves jövedelme 240.000 korona volt, vagyonát pedig több mint 1 millió koronára becsülték.¹⁶ Egy budapesti szakmunkás 1921 végén 4800, 1922 végén 25.500 koronát keresett havonta, tehát egy jobb labdarúgó egész vagyont futballozhatott össze.¹⁷ Kertész (illetve csapattársa, később üzleti vetélytársa, Orth György) azonban csak a jéghegy csúcsát jelentette, a ferencvárosi Blum Zoltánnak például a IV. kerületben bank- és tőzsdebizománnyos üzlete volt, az apróhirdetésekből pedig több futballista reklámozta üzletét.

1919-től magyar labdarúgók tömege hagyta el az országot, a legjobbak Ausztriába és Németországba távoztak, de sokan választották Csehszlovákiát, Jugoszláviát, sőt Romániát is. Néhány év múlva már Olaszország volt a célpont, becslésem szerint 1925-re a magyar élvonalbeli labdarúgók mintegy fele elhagyta az országot.¹⁸ Akárcsak a magyar, az osztrák klubok is a pénzromlással egy időben kezdtek rendszeresen fizetni egyre rosszabbul élő játékosaikat. Bécsben, az „álamatőrök eldorádójában”, a „magyar futballisták Mekkájában”, ahol a jegyárak a magyarországiak háromszorosát is elérték, hivatalosan élelmezési segílyt fizettek a klubok („Lebensmittel Zuschlag”), de sok játékosnak különböző üzleteket is biztosítottak. Guttmann Béla (MTK) Bécsben éppúgy tánciskolát nyitott, mint amikor 1920-ban Budapestről Újvidékre ment játszani (bécsi kuncaftjai a Hakoah Wien pártolói közül kerültek ki). Nemes Sándor (FTC) a Favoritenstrassén sportboltot nyithatott, Schaffer Alfréd (MTK) az Amateure-tól kapott üzletet, Molnár György (MTK) kereskedelmi állást kapott a Hakoah-tól, Konrád Jenő és Konrád Kálmán egy bécsi bankban helyezkedett el. E kiváló labdarúgók természetesen sokkal jobban éltek mint Budapesten: a Konrád fivérek, illetve Nemes Sándor 12 millió osztrák koronát kerestek játéukért és munkájáért, Guttmann havi 10 milliót, Schaffer „csak” 7 milliót keresett (12 millió osztrák korona másfélmillió magyar koronának felelt meg 1923 közepén, amikor egy magyar szakmunkás alig 300.000 koronát keresett).¹⁹ Egy nagy bécsi rangadó bevétele 500 millió koronánál

16 *Nemzeti Sport* 1923. 01. 02.

17 A nagy infláció miatt nehéz megítélni, hogy pontosan milyen nagyságrendű fizetéseket kaptak a játékosok. A szakmunkások órabérére vonatkozó adatok: Kovács 1923a, 1923 b, 1928 (Kovács csak az órabéreket adta meg, a fenti összeg saját számítás). A labdarúgók jövedelmét életkoruk és foglalkozásuk miatt célszerű a (fiatal) szakmunkásokéhoz viszonyítani.

18 Erről lásd: Szegedi 2003a, 2003b. Az 1919/20-as bajnokságban még „csak” 17-en, 1920/21-ben 19-en, majd 11-en és 17-en hagyták el egy-egy év alatt az országot. Az 1923/24-es évadban az előző évhez képest megduplázódott a kivándorolt játékosok száma (38), de a nagy áttörést az „olaszországi invázió” hozta, az 1924/25-ös bajnokságban 53, az ezt követő, utolsó amatőr bajnokságban 50 magyar labdarúgó hagyta el az országot. A profizmus bevezetését követő első bajnokságban (1926/27) már csak 16 tázót találunk.

19 *Nemzeti Sport* 1923. 07. 16.

kezdődött, tehát a magyarok aránylag magas keresete mellett is virágzott az osztrák futballüzlet. Semmivel sem voltak rosszabb helyzetben a budapesti futballisták legkedveltebb együttese, a Makkabi Brno magyar játékosai (a morva-zsidó klubban 1922 és 1925 között több mint 40 magyar labdarúgó fordult meg). 1923 februárjában a Makkabi játékos-edzője, Feldmann Gyula 3500, a játékosok többsége pedig 2000 cseh koronát keresett havonta (2000 cseh korona 160.000 magyar koronának felelt meg, amikor egy budapesti szakmunkás 30.000 koronából élt). Jellemző, hogy a brünni játékosok havi 100.000 magyar koronát is meg tudtak takarítani, és az egykor FTC-játékos Schwarz Ernő azért utasította vissza a már akkor is világhírű Barcelona szerződési ajánlatát, mert Brünnben nagyon jól keresett.²⁰

Az MLSZ az elvándorlás miatt enyhítette az amatőrszabályokat, így téve lehetővé, hogy a magyar klubok is segíthessék az országból elvágódó játékosait. Az 1921 októberében elfogadott amatőrszabályzat szerint²¹ nem számított amatőrség elleni vétségnek 1) a játékhöz szükséges ruházat és felszerelés elfogadása, 2) a játék közben elszenvedett sérülés kezelési költségeinek egyesület általi fedezése, 3) a más városba áthelyezett játékos utazási költségeinek megtérítése, 4) a mérkőzés napján az ebéd fizetése, 5) a játékos részére alkalmaztatás szerzése, amennyiben az nincs összefüggésben egyesületi tagság változtatásával és a játékos valóságos munkáltatásával jár. Az amatőrszabályzatot sokan nem tartották be, ráadásul abban szó sem volt a sokakat érintő – az edzés és mérkőzés miatt kiesett jövedelmet pótló – munkabér-megtérítésről.

Pályabevételeiknek köszönhetően az MTK és a FTC fizette legjobban játékosait és edzőit (a különbségeket pontosan érzékelteti, hogy az 1924/25-ös bajnokságban az MTK-nak 664, az FTC-nek 597 millió korona bevétele volt, míg három csapatnak a 100 millió koronát sem érte el). Az MTK 1921-ben szerződtette trénernek az angol Fred Burgess, aki a magyar klubnál magasabb fizetést kapott, mint előző klubjában, a Manchester Cityben (Burgess 30.000 koronát, egy szakmunkás fizetésének 6–7-szeresét kapta).²² Konkrétumok ritkán láttak napvilágot a játékosok fizetéséről, ezért is keltett óriási meglepetést, amikor 1925-ben a jobboldali *Új Nemzedék* az egész magyar élvonal fizetési listáit közölte.²³ A cikk szerint az MTK-ban Hogan tréner 12 millió, Orth és Molnár 7 millió, a többiek 1 és 6 millió korona között kerestek (egy budapesti szakmunkás fizetése ekkor körülbelül 1,8 millió korona volt).²⁴ Az FTC tréner, Tóth-Potyá István prémiumokkal 7 millió koronát, a legjobb játékosok – szintén prémiumokkal kb. 5 millió koronát kerestek, az FTC havonta 80 millió koronát költött futballra (szemben az

20 Szegei 2003b.

21 *Sport hírlap* 1921. 10. 20.

22 *Sportlap* 1921. 07. 11., *Nemzeti Sport* 1922. 09. 30.

23 *Új Nemzedék* 1925. 09. 22.

24 Más források szerint Hogan – aki 1915 és 1921 között a világ egyik legjobb csapatává tette az MTK-t – visszatérése után, 1925-ben 15 millió koronát keresett havonta és adóját is az MTK fizette. Az angol edző így nagyjából annyit keresett, mint egy egyetemi-, és hatszor annyit, mint egy középiskolai tanár (az értelmiségi keresetekről: Kovács 1978).

MTK 100 milliójával). Az UTE ad-hoc jelleggel fizette játékosait, a Fogl testvérek 3–4 milliós fizetése számított kiemelkedőnek. Annak ellenére, hogy a klubnak saját pályája volt a Megyeri úton, és a futballra „csak” 35–40 millió koronát költött havonta, az 1924/25-ös szezont 200 milliós deficittel zárta. A III. ker. TVE (Torna és Vívó Egylet) és a VAC (Vívó és Atlétikai Club) játékosai közül többen kerestek 2 millió korona körül, de a kisebb csapatok inkább csak alkalmászerűen fizettek, vagy a mérkőzés jövedelméből adtak részesedést a futballistáknak. A lista alapján úgy becsülhetjük, hogy 1925-ben kb. 15 labdarúgó illetve edző kiemelkedően jól keresett, 30-an meg tudtak élni a futballból szerzett jövedelmükből, és mintegy 100-ra tehető azok száma, akik többé-kevésbé rendszeres mellékjövedelemhez jutottak. Tegyük hozzá, a labdarúgók jó része a mecénásoknak köszönhetően helyezkedhetett el, így fizetésük még magasabb volt – és jelentős kapcsolati tőkére is szert tettek. Korábban nagyobbak voltak a keresetek, tekintettel arra, hogy a futball konjunktúrája (akárcsak a tőzsdéé) 1922–23-ra tehető.²⁵ 1926-ban, az amatőr–profi szétválasztás után pontosan szabályozták a profik keresetét: a hivatásos játékos heti fizetése legalább 5, legfeljebb 60 pengő lehetett, míg győztes mérkőzés után legfeljebb 40, döntetlennél 15 pengőt kaphatott.²⁶ Egy élvonalbeli profi futballista tehát akár 300 pengőt kereshetett havonta, amikor egy budapesti szakmunkás kb. 130 pengő fizetést kapott.

Leleplezett álamatőrök

Az álamatőrséget szinte lehetetlen volt bizonyítani, ha mégis sikerült, az „ügyek” hónapokig foglalkoztatták a sajtót és az MLSZ vezetőit. Az első profiügy 1905-ben robbant ki, amikor a Postás csapatát azzal vádolták meg, hogy mérkőzésük előtt a Fővárosi TC két játékosát állásígéretével lazsálásra bírták. A Postás győzelmével bajnoki címet szerzett, azonban az eredményt az MLSZ megsemmisítette, a mérkőzést nem ismételték meg, így jobb gólarányával az egy mérkőzéssel többet játszott Ferencvárosi TC lett a bajnok. A Postás tiltakozásul kilépett az MLSZ-ből, s csak 1908-ban tért vissza a második osztályba.²⁷

Jóval nagyobb vihart kavart Schlosser Imre ügye. A „kisemberből” futballszttárrá emelkedett játékos évekig erősítette az FTC-t, s valóságos bálványává vált a feltörekvő ferencvárosi sváb kispolgárság szemében. 1916 februárjában az FTC egyik vezetője lekicsinylően utasította vissza a tiszteletjegyet kérő Schlossert, a sér-

25 Nem véletlen, hogy az álamatőrizmus elterjesztői, a futball-intézők között több tőzsdeügynökkel is találkozunk (az MTK és az UTE futball-szakosztályvezetőinek, Fodor Henriknek és Langfelder Ferencnek közös tőzsdebizományosi irodája volt). Feltételezhető továbbá, hogy az 1922–23 körül felbukkanó mecénások többsége is tőzsdén szerezte vagyonát. (Hegyi Mátvás szavaival: „az új mecénás gárda a háborús gazdagok és a spekulációs idők szerencsés lovagjaiból rekrutálódott. [...] Ebben az időben minden intéző legfőbb gondja egy vagy több mecénás megszerzése volt.”)

26 Földessy 1927, *MPLSZ* 1926.

27 Földessy 1926: 177, 182.

tődött játékos az FTC nagy riválisához, az MTK-hoz szerződött.²⁸ Noha Schlosser állítólag önként jelentkezett az MTK-nál, az első osztályú klubok többsége bojkottálta a profi-gyanús ügybe keveredő klubot. 1916 végén az MLSZ (melynek vezetőségében ekkor az FTC és szövetségesei domináltak) professzionizmus vádjával vizsgálatot indított az MTK öt játékosa és két vezetője ellen. A vádat ugyan ejtették, ám az MTK és szövetségesei 1917 elején rendkívüli MLSZ közgyűlést hívtak össze, melyen a kisegyesületek óriási számban vettek részt, és átvették a szövetségi hatalmat (az FTC főtítkára szerint az MTK azzal vesztegette meg a klubokat, hogy a kisegyletek tagdíjhátralékait befizette).²⁹

A Schlosser-ügyhöz kapcsolódott Weinber János profi esete. A fiatal játékos 1917 végén kilépett az FTC-ből és játékra jelentkezett az MTK-ban. Rövidesen megjelent az FTC választmánya előtt, és bevallotta, hogy csak az FTC szeretete vitte a kilépésre, mert az MTK bűnösségét akarta bizonyítani (Brüll Alfrédttől, az MTK elnökétől 542 koronát kért öccsének exhumálására). Az FTC választmánya minden érintkezést megszakított az MTK-val, bajnoki mérkőzéseit lemondta, ezért az 1917-óta „MTK-uralom” alatt álló MLSZ 1918 elején a ferencvárosi klubot kizárta a bajnokságból.³⁰

1919-től magyar csapatok rendszeresen indultak európai utakra, e túraláz jegyében fogant az első magyar (berlini) profi csapat is.³¹ A budapesti szervezők azokat kívánták összefogni, akik nem tudtak megélni, és MLSZ engedéllyel szerettek volna fél éven át külföldön túrázni. Mivel az engedélyt nem kapták meg, csak úgy tudtak útra kelni, hogy a túrát a berlini földalatti vasút igazgatója és egyik fő-résztvevője, Otto Eidinger finanszírozta. Noha a játékosok hivatalosan a berlini cég hivatalnokai lettek, az MLSZ felfüggesztette játékjogukat, s mivel a német szövetség ezért nem adott játékgengedélyt a magyaroknak, a csapat csupán egy mérkőzést játszott Berlinben. A vállalkozás megbukott, a játékosok 1920 novemberében visszatértek Budapestre. Az MLSZ 1921 áprilisában hosszas procedúra után amatőrré nyilvánította csapatot, ami hatalmas felzúdulást váltott ki az „igazi” amatőrökből: a MAC (Magyar Athletikai Club) a belügyminiszterhez fellebbezett az MLSZ döntése ellen.³²

Az MLSZ nem tiltotta el a berlinieket, ám pár év múlva az 1945 előtti magyar labdarúgás legbotrányosabb ügyében, a „kispesti-profiperben” példát statuált.³³

28 Fekete 1963: 39–43.

29 *Sporthírlap* 1917. 02. 12.

30 *Sporthírlap* 1918. 02. 04. A két klub 1918 áprilisában helyreállította kapcsolatait, megalakították az élvonalbeli klubokat tömörítő Szövetségi Pártot, és 1926-ig minden MLSZ közgyűlésen megvédtek hatalmukat. A Szövetségi Párt – így az FTC is – tulajdonképpen az álamatőr klubok szövetsége volt. Az FTC végeredményben a Schlosser-ügy után lépett a professzionalizálódás útjára, hisz látniuk kellett, hogy az ekkor már lényegesen nagyobb játékerőt képviselő MTK-val csak így tudják felvenni a versenyt.

31 A berlini profi csapatról: *Sportlap* 1920. 08. 02., 11. 02., 1921. 05. 09. *Sporthírlap* 1920. 08. 12., 08. 23., 09. 02., 10. 04., 10. 04., 10. 07., 1921. 01. 13., 04. 25., 06. 16.

32 Ha a szövetség profivá nyilvánítja a játékosokat, azok azonnal elhagyják az országot – érveltek a színpalak mögött –, és a szomszédos országokba szerződnek, ahol nem foglalkoztak volna az MLSZ tiltó határozatával.

33 *Sporthírlap* 1921. 11. 21., 12. 15., 12. 22., 1922. 01. 05., 01. 06.

1921 elején a KAC (Kispesti AC) német túráján a berlini profi csapatban is szereplő Jeszmás Józsefnek feltűnt, hogy két játékosára több pénzt kap nála. A labdarúgó szövetség a Mayer Béla intézői posztjára vágyó Boldog Nándor főtitkárral, és meg is buktatták a régi intézőt. A sértett Mayer 1921 novemberében nyilvánosságra hozta, hogy az egyesület pénztárosánál van egy 2. számú, titkos pénztárkönyv, amelybe a játékosok fizetését könyvelik (1922 tavaszán a Békéscsabai Előőről és a Miskolci Munkás TE-ről is kiderült, hogy két pénztárkönyvet vezetnek – a sikkasztás tehát általános gyakorlat lehetett³⁴). Mayer bevallotta, hogy szinte minden KAC-játékos kap fizetést, Jeszmás 3200, Eisenhoffer 3000, további négy-négy labdarúgó pedig 2000, illetve 1500 koronát havonta (egy szakmunkás 1921 végén 4800 koronát keresett, a játékosok fizetései tehát nem voltak kiemelkedően magasak). Az MLSZ Fegyelmi Bizottsága 1921. december közepén a KAC pénztárosát is kihallgatta, aki bemutatta a 3. számú (!) pénztárkönyvet. A könyvelésből kiderült, hogy például az UTE elleni mérkőzésen nem 9.000, hanem 23.000 korona bevétele volt kispestieknek, míg a klub szilveszteri mulatsága nem 300, hanem 22.000 koronát jövedelmezett. 1922 elején hozott ítéletében az MLSZ Fegyelmi Bizottsága Mayer Béla és Balogh Nándor intézőket két évre eltiltotta a sportvezetői tevékenységtől, nyolc játékost profinak nyilvánított, míg három labdarúgó játékjogát nyolc hónapra felfüggesztették. A bizottság egyben javasolta az MLSZ igazgatótanácsának, hogy a KAC-ot zárja ki a szövetségből (a kispestiek végül új vezetőséggel és új csapattal tovább játszhattak az élvonalban).

Az eltiltott kispesti labdarúgók azonban nehezen nyugodtak bele, hogy az MLSZ rájuk osztotta az álamatørség elleni harc mártírjainak hálátlan szerepét, ők ugyanis tudták, hogy miképp a KAC, úgy a többi klub is fizeti játékosait. 1922 februárjától folyamatosan jelentek meg leleplező vallomásaik a *Nemzeti Sport*ban, melyekből világossá vált, hogy a nagy csapatok is – mint az MTK, az FTC, vagy az UTE – már évek óta letértek az amatőr útról.³⁵ Jeszmás József elmondta, hogy 1917 novemberében csábította el a KAC egy fővárosi kiscsapatból, s a mérkőzések után 20–40 koronát kapott, 1917 őszétől pedig rendszeresen heti 200, majd 500 koronát. Jeszmás később az UTE-t is álamatørséggel vádolta meg, vallomása szerint Szűcs János, az újpestiek elnöke örömmel honorálta volna, ha pályafutását náluk folytatja. Csontos Kálmán 1918 őszén még az MTK játékosaként Brüll Alfréd klubelnöktől kért 50 koronát, aki – miután átadta a pénzt – megnyugtatta a játékost: „Pubikám, ha valamire szükséged van, gyere hozzám.” Később két FTC-játékosal katonáskodott együtt, akik elmondták, hogy heti 1000 koronát kapnak klubjuktól, Varga Péter pedig bevallotta, hogy 1919 őszén az FTC egyik vezetője jó állást, lakást és természetbeni juttatásokat ígért neki, ha átlép a ferencvárosi klubba. A játékosok hatalmas felfordulást okoztak, különösen az amatőr sport egyik utolsó védelmezőjének tartott FTC-ben: a ferencvárosiak rendkívüli választmányi ülést hívtak össze, és sajtóperrel fenyegették meg a *Nemzeti Sport*ot. A kispesti játékosok vádjai alatt ugyan nem roppantak össze az álamatőr klubok, ám

34 *Nemzeti Sport* 1922. 03. 13., *Sporthírlap* 1922. 07. 03., 07. 10.

35 A labdarúgók vallomásai: *Nemzeti Sport* 1922. 01. 30., 02. 04., 02. 06.

nyilvánvalóvá vált, hogy az amatőrizmust már nem lehet megmenteni: az 1922 februárjában MLSZ elnöknek választott egykori kormányfő és válogatott labdarúgó Friedrich István egyértelműen utalt arra, hogy a profi–amatőr szétválasztás immár elkerülhetetlen.

Az exhibition match-től a vajaskenyér-túrákig

A labdarúgás hőskorában a játékra kétségtelenül illett a nemzetközi jelző: az *exhibition match*-eken két külföldi csapat tartott bemutatót, de magyar csapatok is gyakran utaztak Bécsbe, esetleg Budapestre érkeztek a „tanítók” – osztrákok, csehek, ideális esetben angolok –, hogy a honi tanítványok (súlyos vereségek árán) ellessék a labdával való bánás fortélyait. A leglelkesebbek azonban még Bécsbe is elmentek, hogy az angolok játékát megnézzék, 1904-ben például a Hohe Wartén játszott bemutató mérkőzést a londoni Tottenham és a liverpooli Everton, a találkozót 400 magyar néző is megtekintette.³⁶ A magyar futball első 15 évében a csapatok nagyjából fele-fele arányban vettek részt nemzetközi és bajnoki mérkőzéseken. A BTC (Budapesti Torna Club) 1897 és 1910 között 130 nemzetközi találkozón szerepelt, ebből 90-szer Budapesten. Az FTC 1914-ig 123 nemzetközi mérkőzést játszott (82-t Budapesten), az MTK ezalatt 109 nemzetközi összecsapáson lépett pályára, ebből 69-szer Budapesten.³⁷ A magyarok szorgalmas tanulók voltak, 1909-ben egy angol sportvezető kijelentette: „immár nagyon kevés az, amire mi Önöket taníthatjuk, a tanítványok közel vannak, hogy elérjék azt a nívót, amelyen a mestereik állanak”.³⁸

Nyilvánvaló, hogy az egyre több nézőt vonzó, ezáltal jövedelmező nemzetközi mérkőzések is elősegítették a profizmus kialakulását. 1911-ben az FTC, egy évvel később az MTK épített stadiont, melyek egy-egy jelentősebb nemzetközi mérkőzés alkalmával kiemelkedő profitot hoztak az azokat fenntartó részvénytársaságoknak. A régi klubok, régi pályáikkal, „tisztá amatőrizmusukkal” azonban akadályozták a „nagyok” terveit. Alig épült fel az FTC Üllői úti pályája, azonnal összetűzésbe keveredtek a „hagyományosan amatőr” csapatokkal. A BTC 1911 májusában a Millenárisra szervezett exhibition match-et az angol Oldham és Blackburn részvételével, amit az FTC igencsak nehezményezett: először a BTC-től meg akarta szerezni a rendezés jogát, majd amikor ez nem sikerült, az angolok mérkőzésével egyidőben bajnoki mérkőzést szervezett az Üllői útra. A *Sport-Világ* meg is jegyezte: az FTC „csak azzal törődött, hogy a Millenárisra ne menjen senki, hogy csak csődüljön a közönség az Üllői útra. Egészen megitta-sodtak, egészen belebetegedtek a sok belépődíj láttára.”³⁹

36 Marschik 1998: 178.

37 BTC 1885–1910 é.n., Nagy 1974: 7–22, Vedres 1963: 205–216.

38 Földessy 1926: 200.

39 *Sport-Világ* 1911. 05. 27.

Az 1910-es évek elején a magyar csapatok egyre távolabbi országokba jutottak el. A válogatott 1910-ben hagyta el először a Monarchiát, Franciaországban, Olaszországban és Svájcban lépett pályára. Az FTC volt az első klub, amelyik európai túrára indult, 1911-ben – Hamburgban, Brémában, Berlinben és Londonban – hat mérkőzésen öt győzelmet arattak, egy év múlva pedig Schlosser Imrének a londoni Tottenham profi szerződést ajánlott.⁴⁰ Ezek a túrák, mérkőzések még nem a profitszerzés jegyében fogantak, épp olyan bemutatók, illetve gyakorló-mérkőzések voltak, mint egykor az osztrák, vagy angol klubok magyarországi vendégjátékai.

Az 1919 utáni rossz gazdasági helyzetben a magyarok szinte minden pénzszerzési lehetőséget kihasználtak: ha kellett kétnaponta, gyenge ellenfelek ellen, csekély juttatás ellenében is pályára léptek (innen ered a vajaskenyér-túra kifejezés). Megváltozott tehát a mérkőzések helyszíne, míg korábban jobbára Magyarországra érkeztek csapatok, 1919 után (az osztrákok és csehek mellett) magyarok járták az európai pályákat. A századfordulóval ellentétben ugyanakkor már nem csupán a nagyobb klubok szerepeltek nemzetközi mérkőzéseken, előfordult, hogy jóformán az egész első- és másodosztály útra kelt.

1. táblázat

*Az MTK és az FTC nemzetközi mérkőzései*⁴¹

		1910–1914	1920–1924	1930–1934
MTK	hazai	41 (66%)	23 (24%)	12 (8%)
	idegenbeli	21 (33%)	72 (76%)	133 (92%)
	összesen	62	95	145
	leggyakoribb ellenfelek	osztrák 30 angol 13 cseh 8	német 28 osztrák 23 spanyol 11	cseh 49 német 22 osztrák 13
FTC	hazai	46 (62%)	16 (17%)	15 (10%)
	idegenbeli	28 (38%)	78 (83%)	132 (90%)
	összesen	74	94	147
	leggyakoribb ellenfelek	osztrák 37 angol 16 cseh, német 4–4	német 21 osztrák 16 olasz, svéd 9–9	cseh 26 német 24 jugoszláv 18

Tegyük hozzá, e felfokozott túrázási kedv annak a következménye volt, hogy a magyar csapatok világszínvonalon űzték ezt a játékot, és immár ők voltak azok, akiket „tanítónak” hívtak külföldre. A csapatok általában kétszer túráztak; télen a legfontosabb úticél a futballját rohamléptekkel fejlesztő Olaszország, Spanyolország, később Franciaország, nyáron pedig Lengyelország és Svédország volt. Csupán két jellemző adat: 1922 folyamán svéd klubok 85, zömmel hazai pályán rendezett nemzetközi mérkőzést játszottak, 28 esetben magyar klub volt ellenfelük,

40 Schlosser 1957: 44.

41 Nagy 1974: 7–22, Vedres 1963: 205–216 alapján saját számítások.

és csupán 18 esetben német, míg 1924 karácsonyán közel 40 közép-európai csapat érkezett Olaszországba – amikor az olasz élvonal klubjainak mintegy felét angol, osztrák, vagy magyar szakember edzette.⁴² A magyar labdarúgók az 1920-as évek végétől a kor embere számára elérhetetlen országokba is eljutottak: a Ferencváros Brazíliában, Uruguayban, Argentínában, Marokkóban, Egyiptomban és Máltán járt, az MTK Egyiptomban, Mexikóban, az Egyesült Államokban, Kubában és Máltán is szerepelt, de még a szombathelyi Sabaria is eljutott Kubába, Mexikóba és az Egyesült Államokba.

Az 1920-as évek elején a magyar csapatok elárasztották Európát, 1923 karácsonyán például négy magyar csapat egyszerre indult Olaszországba, a futballistáknak külön vagonot csatoltak a trieszti gyorsvonathoz. 1923-ban 18 magyar csapat összesen 140, egy év múlva 19 együttes 174 nemzetközi találkozón szerepelt, csak Olaszországban 26-szor léptek pályára magyar csapatok.⁴³ Az 1920-as évek első felének túrái sokszor botrányoktól voltak hangosak, csupán néhányat emelnék ki ezek közül. Előfordult, hogy egy csapat még szállodai számláit sem tudta kifizetni, és csak a külügyminisztérium segítségével térhettek haza. Egy másik klub 24 órás téli utazás után csak fűtetlen szállodában kapott helyett. Máskor egy „bérvita” következtében a túraveető úgy összeverekedett játékosával, hogy a labdarúgót kórházba kellett szállítani. Az 1924-es párizsi olimpiára a magyar labdarúgó válogatott fapados vonaton utazott és egy olyan szállodában kapott helyet, ahol a szobákban nem volt fürdőszoba, az étterem pedig olyan kicsi volt, hogy a végső győzelemre is esélyes csapat játékosai csak turnusokban tudtak étkezni, éjszakánként pedig kénytelenek voltak patkányokra „vadászni”.

Miközben a klubvezetők költségeiket minimalizálták, a játékosok igyekeztek hasznukat maximalizálni, a túrákhoz a csempészés és a „csencselés” éppúgy hozzátartozott, mint a játék. 1922 augusztusában az MLSZ Fegyelmi Bizottsága figyelmeztette a játékosokat, hogy „sportbeli kiküldetésük alatt szigorúan tilos bármínekmű üzleti tevékenységet folytatni, árukat vagy bármínekmű cikkeket bármily célból magukkal kivinni.”⁴⁴ Hasztalanul: pár nap múlva a Kassán szereplő Terézvárosi TC négy játékosát letartóztatták, miután egy vendéglőben irredenta dalokat énekeltek, majd újabb négy társuk jutott erre a sorsra, amikor a nyílt utcán nyakkendőt és cigarettát árultak a járókelőknek.⁴⁵ Mivel a labdarúgók üzleteltek, ahelyett, hogy a „magyar faj kultúrfölényét” bizonyították volna, a labdarúgó szövetség megalkotta túra-szabályzatát, melyet az amatőrségről hozott más szabályokkal együtt senki sem tartott be.⁴⁶ Olyannyira nem tudták a labdarúgókat visszatartani a legkülönbözőbb visszaélésektől, hogy még az 1930-as években is

42 *Sporthírlap* 1923. 01. 22. (a stockholmi *Idrotsbladett* statisztikája alapján); *Nemzeti Sport* 1924. 12. 23.

43 *Nemzeti Sport* 1924. 01. 01., *Sporthírlap*, 1925. 01. 01.

44 *Nemzeti Sport* 1922. 08. 26.

45 *Nemzeti Sport* 1922. 09. 02., *Sporthírlap* 1922. 09. 04.

46 Ebben azt szabályozták, hogy egy csapat hányszor indulhat túrára, a játékosok mennyi zsebpénzt és munkabér-megtérítést kaphatnak (*Sporthírlap* 1923. 03. 12.).

több botrány került napvilágra, a bőr- és dohányáru labdában való csempészése éppúgy előfordult, mint a szállodai távozás előtti motozás.

A profizmus bevezetése után, annak köszönhetően, hogy a gazdasági világváltság miatt egy jelentősebb magyar profi klub mintegy másfélszer több nemzetközi mérkőzést játszott, mint bajnokit, új szakma született: a túraszervező a profi klubok egyik fontos pozícióját töltötte be. 1935-ben Klement Sándor, a Ferencváros túraszervezője „kollégái” két típusát különböztette meg, az egyik saját maga szervezett, a másik ügynökökkel dolgoztatott.⁴⁷ A szervezés levelezéssel kezdődött, Klement 1935 nyarán 50 levelet küldött Németországba, 34-et Franciaországba, 20-at Belgiumba, téli út szervezésekor pedig legalább 300 levelet adott postára. A túraszervezők propagandaanyagot is küldtek, melyben bemutatták a klub eredményeit és játékosait. Ha sikerült mérkőzést lekötni, akkor újabb levelezés kezdődött a szállodákkal. Klement hozzátette, hogy a Ferencvárosnak évente 20–25.000 pengőt kellett előteremteni túráik során. A 2. táblázatból kitűnik, hogy még egy vidéki profi csapat is szinte állandóan úton volt.

2. táblázat

*A debreceni Bocskay FC túrái*⁴⁸

év	tél (december–január)	tavaszi	nyár
1928/29	görög	–	cseh–osztrák
1929/30	–	görög	felvidéki
1930/31	olasz–francia	görög–egyiptomi	dán–svéd
1931/32	–	román–erdélyi–kárpátaljai	felvidéki és holland
1932/33	olasz–német	török és német–belga	holland–német és felvidéki
1933/34	olasz–algériai–francia	lengyel	svájci–francia–olasz és kárpátaljai
1934/35	francia–spanyol–portugál	–	lett–litván
1935/36	holland–német	palesztinai–egyiptomi	lengyel és jugoszláv–török
1936/37	francia–luxemburgi	német–luxemburgi–francia	lengyel–felvidéki (két-szer) és svéd
1937/38	–	német–belga–francia	lengyel–svéd–német
1938/39	–	–	lengyel

47 *Nemzeti Sport* 1935. 12. 23.

48 Saját gyűjtés alapján.

Tiltott fogadások és bundázás

Mit tehetett az a játékos, aki kevesellte a klubjától kapott juttatásokat, vagy szerény anyagi helyzetű egyesületétől nem is számíthatott támogatásra? Két dolgot: vagy fogadást kötött csapata mérkőzésére, vagy eladta a meccset. Jóllehet az 1920-as évek elejétől többen is tettek kísérletet az „embersport-totalizátor”, (ennek rövidítése a totó) bevezetésére, erre csak az ötvenes években került sor. A politikusok eleve idegenkedtek attól, hogy bárhogyan is elősegítsék a tőke és a sport közeledését, de ennek a futball vezetői is sokáig ellenálltak (tegyük hozzá, hogy a nemzetközi labdarúgó szövetség még az 1930-as évek közepén is megtiltotta tagjainak, hogy a futball-totalizátor bevezetéséhez hozzájáruljanak). Ennek következtében – noha „csak privátim és kiskereskedésszerűleg” – a két háború között titkos fogadásokat kötöttek a klubok helyiségeiben és kávéházakban.⁴⁹ Ez azonban óriási visszaélésekre teremtett lehetőséget, hisz a csalásnak ma is az egyik legegyszerűbb módja az, ha egy játékos saját csapata vereségére fogadást köt, a mérkőzésen pedig sok hibával játszik (a „klasszikus” bundával szemben ennek az az előnye, hogy csak egy szereplő szükséges a csaláshoz, hiszen nincs „megrendelő fél”).⁵⁰ Az 1920-as évek elején az MLSZ szabályai még csak azt szankcionálták, ha a labdarúgó saját csapatának vereségére fogadott, később tiltották a győzelemre kötött fogadást is.⁵¹ A *Nemzeti Sport* 1922 őszén írt először a fogadásokról (amelyeken egyébként szinte soha sem buktak le játékosok), amikor az MTK–VAC találkozó a játékosok és a nézők verekedése miatt félbeszakadt.⁵² A lap szerint a Terézvárosi TC (TTC) drukkerai kötöttek először fogadásokat, s e szokást gyorsan átvették a nagy egyesületek tőkeerősebb drukkerai is, akik sokszor egész vagyontokat tettek fel egy-egy mérkőzés eredményére. Hamarosan csatlakoztak a játékosok is, ez vezetett az MTK–VAC mérkőzés botrányához (a VAC játékosai saját győzelmükre fogadtak, vezettek is, ám a labdarúgók megtámadták a bírót, amikor az a mérkőzés végén 11-est ítélt ellenük). Az amatőr sport hívei hasonlóan súlyos vétségnek tartották, hogy az egyesületek klubhelyiségeiben gyakran tiltott házárdjátékot űztek. Az OTT ezért 1925 januárjában bezáratta a VAC Operaház melletti klubhelyiségét, majd 1925 márciusában a belügyminiszter további három klubot sújtott e szankcióval.⁵³

49 *Sportlap* 1919. 02. 15.

50 A két háború között négy alkalommal – 1922-ben, 1923-ban, 1924-ben és 1933-ban – történt kísérlet az embersport-totalizátor bevezetésére. Noha 1922-ben a kormány, 1923-ban a honvédelmi és az igazságügyi minisztérium is támogatta, ám az Országos Testnevelési Tanács, vagy a sportklubok minden esetben elutasították a terveket (*Nemzeti Sport* 1922. 05. 22., 06. 26., 1923. 12. 29., 1924. 01. 07., 03. 12.; *Sport hírlap* 1924. 03. 13., 1933. 02. 25.; *Magyarság* 1933. 02. 26., 03. 01.).

51 *Nemzeti Sport* 1922. 10. 11., *Magyarság* 1927. 03. 25., *Sport hírlap* 1936. 11. 07.

52 *Nemzeti Sport* 1922. 10. 11.

53 *Sport hírlap* 1925. 01. 18., *Nemzeti Sport* 1925. 03. 04. A BAK (Budapesti Atlétikai Klub) Nádor u. 23., a TTC (Terézvárosi Torna Club) Szegei u. 5., és a ZAC (Zuglói Atlétikai Club) Erzsébet krt. 44. alatti klubhelyiségeit zárták be.

Igazán nagy vihart azonban nem a fogadások, hanem a bundázások kavartak. Jellemző azonban, hogy ezek többnyire kisegyesületekhez kötődtek, hisz játékosainak nem volt lehetőségük, hogy rendszeres jövedelmet kapjanak klubjuktól, így sok esetben nem is pénz, hanem élelmiszer vagy ruhanemű volt az alku tárgya. Az első vesztegetési ügy 1921-ben pattant ki, amikor a Kőbányai SC 6:0-ra győzte le a TSC-t, s ezzel a harmadosztály győztese lett. A kőbányaiak a TSC kapusát és a klub egyik vezetőjét vesztegették meg, a csapatnak reggelig tartó evést-ivást, öt pár cipőt, 11 nadrágot, és 11 lábszárvédőt ígértek. A kőbányai vesztegető vezető és a TSC álcázásként felkötött kézzel védő kapusát örökre eltiltották.⁵⁴

A vesztegetési ügyek „nagy korszaka” 1925–1926-ra tehető, jellemző hogy 1925-ben a belügyminiszter a főváros polgármestere útján a vesztegetések kivizsgálását rendelte el, és hatósági biztost is küldtek a labdarúgó szövetségbe.⁵⁵ A bunda immár a másodosztályban is elterjedt, a klubok közel harmada valamilyen formában érintett volt a vesztegetési ügyekben. Az 1924/25-ös idényben a másodosztályból két csapat juthatott fel az első osztályba, e pozíciókra három csapat, az Ékszerész, a Húsos és a TTC is pályázott. Először 1925 márciusában a TTC-ről derült ki, hogy ötmillió koronával akarta rábírní egyik ellenfele kapusát, hogy mérkőzésükön „ne fejtse ki teljes tudását”. Ezután a TTC–Ékszerész mérkőzés előtt jelezte a bíró, hogy az Ékszerész meg akarta vesztegetni. Újabb két hét elteltével az Ékszerész–Föv. T. Kör (FTK) mérkőzés előtt az FTK három játékosa ajánlotta fel szolgálatait az Ékszerészeknek (a két klub négy vezetőjét örökre eltiltották). A legpikánsabb eset azonban az utolsó fordulóban történt, a Húsos–KTE (Kőbányai TE) mérkőzés mindmáig a magyar futball történetének egyik legsportszerűtlenebb találkozója volt. A nézők ezen a mérkőzésen azt látták, hogy a Húsos 12:0-ra nyer, s így jobb gólarányával megelőzi a TTC-t, azaz feljut az első osztályba. Az eredménynél is feltűnőbb volt, hogy a mérkőzés előtt a bíró öt kőbányai játékost rendőri segítséggel távolított el a pályáról, helyüket ifjúsági játékosok foglalták el. Az első magyarázat szerint erre a példátlan lépésre a kőbányaiak vezetője kérte fel a bírót és a rendőröket, azzal, hogy a játékosok gyanúsán játszottak legutóbbi, a feljutásra szintén esélyes TTC elleni mérkőzésükön, s a sportszerűség azt diktálja, hogy most ne szerepelhessenek. Néhány nap múlva azonban fény derült az igazságra, ami azokat igazolta, akik a magyar futballt „fertőzöttnek és erkölcsstelennek” nevezték. Kiderült ugyanis, hogy a Kőbányai TE intézőjét a Húsos, játékosait azonban a TTC vesztegette meg. Először a KTE–TTC mérkőzést bundázták meg: amíg a TTC futballigazgatója a kőbányaiak négy játékosát vesztegette meg, hogy veszítsenek, addig a Húsos azért fizetett a kőbányai klub intézőjének, hogy győzzék le a TTC-t. Ezután következett az ominózus KTE–Húsos mérkőzés, ahol a kőbányaiak intézője (vagyis a Húsos „beépített embere”) öt játékosával közölte, hogy nem léphetnek pályára, ám ezért kapnak félmillió koronát, öt kiló zsírt és két kiló húst. A szövvényes bundaügy tárgyalása hónapokig tartott,

⁵⁴ *Nemzeti Sport* 1921. 06. 25., 08. 13.

⁵⁵ Lénárt 1936: 16, Földessy 1926: 302. A bundaügyekről részletesen: *Nemzeti Sport* 1925. 03. 02., 03. 25., 04. 09., 05. 21., 05. 25., 05. 28., 06. 25., *Sporthírlap* 1925. 06. 25., 06. 27., 07. 02.

több játékost, addig köztiszteltben álló egyesületi elnököt tiltottak el, de megbüntették az egyesületeket is: a TTC és a Húsos bajnoki pontjait megsemmisítették, az Ékszerészeket egy évre eltiltották a nyilvános szerepléstől, a Kőbányai TE-t pedig kizárták az MLSZ-ből.

A „vesztegetési láz” elérte az első osztályt is. Az 1925/26-os, utolsó amatőr bajnokságban a cionista VAC nagyon rosszul szerepelt, a klub néhány drukkere 1926 májusában úgy gondolta, valamit tenniük kell, hogy elkerüljék a kiesést.⁵⁶ Néhány forduló volt már csupán, és a csapatnak a legjobbakkal, az UTE-val, az FTC-vel és az MTK-val is játszania kellett. Néhány „VAC-hoz közelálló személy” Deutsch Árpádot, a csapat edzőjét, az egykor válogatott újpesti játékost bízta meg, hogy az UTE négy futballistáját vesztegesse meg. Deutsch a futballistáknak 6 millió koronát adott át, a VAC pedig néhány nap múlva győzött. Az UTE két lefizetett játékosa azonban már a mérkőzés előtt jelezte elnökségüknek a vesztegetést, így a bundára azonnal fény derült. A következő fordulóban a VAC legyőzte az FTC-t is, majd döntetlent játszott az MTK-val, így elvileg meghosszabbította élvonalbeli tagságát. A szövetség vizsgálatot rendelt el, annak ellenére, hogy a VAC vesztegetői kilátásba helyezték, ebben az esetben olyan adatokat hoznak nyilvánosságra, melyek „több egyesületet is kompromittálni fognak.” A cionista klub játékjogát végül egy évre felfüggesztették (soha többé nem szerepeltek az élvonalban), több UTE játékost pedig évekre eltiltottak.⁵⁷ Az 1926-ban legalizált profizmussal a bundázás gyakorlatilag megszűnt, 1945-ig mindössze egyszer, 1931-ben fordult elő, hogy vesztegetés miatt kellett ítélnie az MLSZ fegyelmi bizottságának.

A PROFIZMUS LEGALIZÁLÁSA

1920 szeptemberében az MLSZ igazgatótanácsa arról tárgyalt, miképp lehetne megmenteni az amatőrséget. A klubok képviselői a „tisztá amatőrség” mellett foglaltak állást, az MTK-s Fodor Henrik kivételével, aki „kizárólag a professzionista alakulás lehetőségéről, módozatairól, kilátásairól beszélt”.⁵⁸ Fodor volt az első Magyarországon, aki a nyilvánosság előtt vállalta, hogy ő a profizmus híve, néhány év elteltével a futball vezetői már – kétségeik ellenére – egyöntetűen a profizmus bevezetése mellett álltak (az amatőrök is, akik kiszorultak a sportág irányításából, és szívesen látták volna már a profikat köreiken kívül). A profizmus bevezetése azonban számos akadályba ütközött.

A hivatásos rendszer nem állt érdekében a labdarúgóknak. Egyrészt attól féltek, munkahelyük nem fogja engedni, hogy hivatásos labdarúgók legyenek, más-

56 A VAC vesztegetési ügye: *Sport hírlap* 1926. 05. 18., 05. 25., 05. 31., 06. 01., 06. 03., 06. 29., 08. 05.; *Nemzeti Sport* 1926. 05. 23., 05. 30., 06. 04., 06. 30., 07. 14.

57 Deutsch Árpádot örökre eltiltották, ő kivándorolt Palesztinába, 1927-ben újra megjelent Budapesten mint „a palesztinai futballsport budapesti származású vezetője”, és játékosokat toborzott Palesztina amerikai túrájára (*Sport hírlap* 1927. 04. 05.).

58 *Nemzeti Sport* 1920. 09. 23.

részt a profikat sokan megvetették (lásd a tanulmány mottóját!). Szigeti Imre, az FTC egyik vezetője szavaival élve: „a társadalom a profit nem tekinti magával egyenrangúnak, inkább deklasszált elemnek”.⁵⁹ A ferencvárosi Blum Zoltán még keményebben fogalmazott: „A budapesti sajtó a múltban mindig prostituáltként tüntette fel azokat, akik a futballsportból jövedelmet élveztek. Ebből származott azután, hogy a futballistáknak rossz a hírnevük.”⁶⁰ Nem volt érdeke a profizmus legalizálása a kisegyleteknek sem, akik csupán alkalmi juttatásokban részesítették labdarúgóikat, állandó fizetésük már túlságosan nagy terhet rótt volna rájuk. Nem volt érdekük abból a szempontból sem, hogy az igazán jelentős bevételt a nagypályák termelték meg, ilyen azonban csak kettő volt a fővárosban. További problémát jelentett, hogy a hatalom – bár sok politikus elmondta, hogy a profizmust legalizálni kell – nem szimpatizált az államatorókkal. Ez ugyan nem akadályozta volna a hivatásos rendszer híveit, ám az állam több szempontból is hátráltatta a profizmus bevezetését. Egyrészt többször hatósági biztos kirendelésével fenyegettek (ami a párizsi olimpia után meg is történt), de ezzel a labdarúgó szövetségben csupán szították az egyébként is súlyos ellentéteket. Sokkal nagyobb problémát jelentettek a futballra kivetett adók: a politikusok ugyanis sokszor hangoztatták a sport nemzetpolitikai szerepét, annak finanszírozását azonban legtöbbször a futballra hárították volna. (A futballt – a többi sportággal együtt – több adó is terhelte: 1917-től vigalmi adó, 1921-től forgalmi adó, 1923-ban drasztikusan megemelték a rendőri díjakat, 1925-ben bevezették a testnevelési adót. 1925 végén egy futballmérkőzés bruttó bevételének 50–65 százalékát vitték el különböző adók és díjak...)

Friedrich István, az MLSZ elnöke már 1922 elején azt nyilatkozta, hogy az amatőröket és a profikat szét kell választani. Jobboldali politikusok az 1924-es párizsi olimpiai kudarc után szintén a szétválasztás mellett érveltek (elsősorban az amatőrök védelmében). Jóllehet a klubok vezetői különböző anketokon éveken át tárgyaltak a profizmus bevezetéséről, az események csak 1925-ben gyorsultak fel. A nagyjából sikeres gazdasági és pénzügyi stabilizációnak köszönhetően az államamatőrség zavaros viszonyaiból legnagyobb hasznot húzó tőzsdeszpekulánsok – akik a klubokban mecénási szerepben jelentek meg – kivonultak a futballból. Természetesen fontos szerepet játszott a rendkívül kínos olimpiai kudarc is, ám a legfontosabb szerepet az osztrák (1924. szeptember) és cseh (1925. január) profizmus bevezetése jelentette, a szomszédos országos profi klubjai ugyanis gond nélkül szerződtehetők volna a magyar amatőröket.

A szétválasztás – ugyan nem hivatalosan – már 1925 nyarán megtörtént: több, hagyományosan amatőr (és hatalmas politikai tőkével rendelkező) klub (mint az OTE, a MAC, és a BTC) nem indult a bajnokságban, hanem a MAC Jubileumi Serlegéért és a BTC Iszer Serlegéért játszottak. 1925 ősztől a különböző szekértáborok egyre békülékenyebben viselkedtek egymással szemben, amit a hatalom is értékelt (az OTT – Országos Testnevelési Tanács – kérte a belügyminisz-

59 Szerbák 1979: 21.

60 *Nemzeti Sport* 1926. 07. 26.

tert, hogy az amatőr versenyekre kirótt vigalmi adót szüntesse meg, a profikét pedig csökkentse). 1926 januárjában a BTC javaslatára megalakult a Kibontakozási Párt, melynek célja az amatőrök (Amatőr Párt) és profik (Szövetségi Párt) közötti béketeremtés volt. A három párt tárgyalásokat kezdett, és 1926. március 8-án megszületett a megegyezés: 1926 őszétől profi bajnokságot indítanak. A több évig tartó folyamat 1926 július végén ért véget, amikor 23 klub megalakította a Magyar Professzionalista Labdarúgók Szövetségét, mely az MLSZ alszövetségéként működött. Az új rendszer abban különbözött legmarkánsabban az osztrák és a cseh profizmustól, hogy a magyar klubok futballcsapatái nem alakultak át profivá, hanem az egyesületek – amatőr labdarúgó szakosztályuk mellett – profi szakosztályokat is létrehoztak (erre azért volt szükség, ha egy csapat tönkremegy, akkor ne szűnjön meg teljesen, hanem amatőr csapatát továbbra is működtethesse). Ennek megfelelően a bajnokságban – látszólag – teljesen új csapatok indultak. Az MTK *Hungária* néven indult (vagyis a klub profi szakosztályát Hungáriának hívták, a Budapest bajnokságban induló amatőr csapatát pedig továbbra is MTK-nak), az FTC a *Ferencváros*, az UTE az *Újpest* nevet vette fel.⁶¹

FORRÁSOK

Hajdúföld, Magyarság, Nemzeti Sport, Sporthírlap, Sportlap, Sport-Világ, Új Nemzedék

HIVATKOZOTT IRODALOM

BTC 1885–1910 é. n. Budapest

Fekete Pál 1963: *Orth és társai*. Budapest

Földessy János 1926: *A magyar futball és az MLSZ*. Budapest

Földessy János 1927: *Futball évkönyv*. Budapest

Kovács I. Gábor 1978: *Az értelmiségi keresetek változása (1920–1975)*. In: Huszár Tibor (szerk.) *Értelmiségiek, diplomások, szellemi munkások*. Budapest, 227–238.

Kovács Norbert 1923a: Adalékok az ipari munkabérek hullámzásához. *Magyar Statisztikai Szemle* 3–4. 79–83.

Kovács Norbert 1923b: Ipari munkabérek. *Magyar Statisztikai Szemle* 9–12. 324–332.

Kovács Norbert 1928: Ipari munkabérek. *Magyar Statisztikai Szemle* 8. 872–907.

Lénárt Ernő (szerk.) 1936: *A Budapesti Labdarúgók Alszövetsége tíz éve*. Budapest

A Magyar Professzionalista Labdarúgók Szövetsége Általános Rendszabályai 1926. Budapest

61 Jelentősebb profi csapatok (zárójelben a létrehozó sportegyesület): Ferencváros (FTC), Hungária (MTK), Újpest (UTE), III. ker. FC (III. ker. TVE), Nemzeti (NSC), Kispest (KAC), Vasas FC (Vasas SC), Budai 11 (33 FC), Turul (Fővárosi TKör és Zugló VII. ker.), Erzsébetváros (ESC), Kosuth (ETSC), Városi AC (VAC), BAK FC (BAK), Terézváros (TTC), Pesterzsébet (ETC), Sabaria (Szombathelyi AK), Bástya (Szegedi AK), Artila (Miskolci AK), Bocskay (Debrecen; új klub) Pécs-Baranya (Pécsi AC és Pécsi SC), Somogy (Kaposvári MÁV).

- Marschik, Matthias 1998: Der Ball birgt ein Mysterium. In: Bruckmüller, Ernst – Strohmeyer, Hannes (Hrsg.) *Turnen und Sport in der Geschichte Österreichs*. Wien
- Nagy Béla 1974: *Az FTC nemzetközi labdarúgó-mérkőzései*. Budapest
- Schlosser Imre 1957: *Fél évszázad a futballpályán*. Budapest
- Szegedi Péter 2003a: A magyar futball európai expanziója, avagy hogyan lettek tanítók a tanítottakból. *Szociológiai Szemle* 2. 3–43.
- Szegedi Péter 2003b: A cionizmustól a futballgazdaságig. A Makkabi Brno az első világháború után. *Múlt és Jövő* (megjelenés előtt)
- Szegedi Péter 2003c: A szent és a profán. Amatőr és profi pozícióharcok 1945 előtt: a futballmező struktúrája és dinamikája. (kézirat)
- Vedres József – Zsolt Róbert 1962: *Csepel sportjának 50 éve*. Budapest
- Vedres József (szerk.) 1963: *A Magyar Testgyakorlók Köre 75 éve*. Budapest